

MISKOLCZY AMBRUS

Emil Cioran „A kétségbeesés csúcsain” avagy a fasiszta remény és reménytelenség dialektikája

Cioran első műve – „*A kétségbeesés csúcsain*” – első benyomásra forró láva áradása – kétszáz oldalon keresztül. És a láva ugyan megmerevedik, de évtizedek múlva is forró. Amikor 1981-ben Cioran fellapozta első (1934-es) művét, így kiáltott fel: „Rossz, de őrült.” Bővebben pedig azt mesélte el, hogy bár rosszul megírt könyv, stílusa sincs, de „minden, amit később megírtam, benne van”. Igaz, egy valami hiányzik belőle: „a humor. Az egész komoly, nagyvási mánia, öngyűlölet, a szeretet magasztalása és a nő megvetése” – tette még hozzá magánlevélben. E műve francia és angol fordítását meg is cenzúrázta, míg a román eredeti változatlan újrakidásába nem szól bele. A stilizálás a szerző joga, a cenzúra azonban kíváncsibbá tesz. Annál is inkább, mert Cioran egyik ismerősének a felesége, miután beleolvasott a könyvbe, a tűzbe dobta azt, mert annyira deprimálta. A mama is kétségbeesett, orvoshoz fordult, aki – román szokás szerint – feltételezte, hogy ilyet csak szifilitikus írhat, de a vérvizsgálat negatív eredményt mutatott ki, és az ifjú egyszerre örült, hogy megúsza, és szomorkodott, mert a betegséget a zsenialitás jelének tartotta – egyik olvasmánya alapján, Eminescu és Nietzsche is abban szenvedett. És ha valaki, Nietzsche volt a Cioran által folytatott nihilizmus emblematikus alakja, sőt, később stíluskultuszának is az lett, mert a legnagyobb német stilisztának tekintette, aki „egy olyan országban, ahol a filozófusok olyan rosszul írnak” egyedül képviselte „az Ige géniuszának reakcióját”. Eminescu radikális nihilista költeménye, *Egy dák imája* valóságos vademecumja lett egy ideig Ciorannak, Párizsba is elkísérte, mint „az oláh semmi kétségbeesett, szélsőséges kifejezése”, amelyben az kéretik az Úrtól, hogy „Nyom nélkül vesszek el az örökös elmúlásban!” (Finta Gergely fordítása) Ez „himnusz a megsemmisüléshez” – írta 1943-ban.

Cioran könyve aforisztikus kijelentésekből felépülő esszék fűzére. Egyik recenzense szerint naponta csak egy fejezetet kell belőle elolvasni. Kivonatolom! A 41 fejezetből csak tucatsnyi üzenetét. A fejezetcímet vastag betűvel szedem és dőlt betűvel azt, amit Cioran a francia és angol kiadásba már nem vett fel – valószínűleg azért, mert a 20. század borzalmas tapasztalatai után naivnak tartotta, és a bölcs a naivitást nem engedheti meg magának.

Lírainak lenni – ez az első ciorani műben az első fejezet címe. Első mondatai: „Miért nem tudunk önmagunkba zártan maradni? Miért keressük a kifejezést és a formát, miközben ki akarunk magunkból üríteni minden tartalmat és rendszert akarunk vinni egy kaotikus és mindennek ellenálló folyamatba? Nem lenne termékenyebb, ha belső cseppfolyósságunkra hagyatkoznánk, anélkül hogy bármit is objektívalni akarnánk, miközben belső forrongásunkban és rezdüléseinkben lelnénk meghitt örömmünket? *Ebben az esetben végtelen gazdag intenzitással élünk át azt az egész gazdag belső növekedést, amelyet a szellemi tapasztalatok egé-*

szén a teljességig terjesztenek ki.” Az átélés, ami nem más, mint az élet élése azonban elmúlás is: halál. Jobb megvallani. Lírainak lenni nem más, mint önmagunkból kilépni. A szerelem és a szenvedés líraisággal jár, mert az ember legmélyebb alapjához tartozik. A példákon keresztül vezető végkövetkeztetés: „A formákba merevedett kultúra mindent elleplező kifinomultságával szemben a lírizmus barbár megnyilvánulás. Ebben rejlik a barbárság értéke, barbárnak lenni nem más, mint csak vér, őszinteség és tűz.”

Tovább már nem élni hangzik az újabb fejezet címe. És íme, a rációzó magyarázat: „Vannak olyan tapasztalatok, melyeket nem lehet túlélni. Utánuk semmiféle cselekedetnek nem lehet értelme. Hiszen, aki elérte az élet határait, elkeseredetten átélte mindazt, amit ezek a veszélyes szélső zónák kínálnak, annak ezek után a hétköznapi és minden szokásos törekvés már elveszti varázsát és vonzását. Ha mégis él, akkor ez az objektivációs képességének tulajdonítható, annak, hogy az írással megszabadul a végtelen feszültségtől. Az alkotás időleges menekvés a halál karmaiból.”

Segít ebben *Az abszurdum szenvedélya*. Mert: „Nincs érv az élet mellett. [...] A kétségbeesés csúcsain az abszurd szenvedélya az egyetlen, ami még démonikus fényt áraszt a káoszban. Amikor az összes forgalomban lévő eszmény, legyen az erkölcsi, esztétikai, vallásos, társadalmi stb... nem képes irányt szabni az életnek és semmiféle célt felmutatni, akkor miként lehet az életet fenntartani, hogy ne váljon semmivé? Csak úgy, ha – az abszolút haszontalan szeretetén keresztül – az abszurdhoz kötjük magunkat, valami olyasmire, ami nem lehet konzisztens, de fikció lévén, az élet illúzióját erősíti.” És „én élek, mert a hegyek nem nevetnek, s a férgek nem énekelnek”. Ezek után csak az él és tisztul meg igazán, aki „az abszurdum örömeinek összes mérget megkóstolta”.

Én és a világ a ciorani „lázadás” kórrajza. „A tény, hogy létezem – írja –, a világ értelmetlenségét bizonyítja. Hiszen miképpen lehetek értelmet egy olyan – végtelenül drámai és boldogtalan – ember vívódásaiban, aki számára végül is minden leegyszerűsödik a semmire, és akinek ez a világ nem más, mint szenvedés? Ha a világ ilyen embert tett lehetővé, mint én, akkor ez azt bizonyítja, hogy az élet napján oly nagy foltok vannak, hogy idővel elrejtik magát a napot. Átment rajtam és eltiport az élet bestialitása, miközben szárnyaltam, lenyeste szárnyaimat és ellopta jogos örömeimet. Heves lendületem, valamint örült és paradox szenvedélyem, amelyet annak szolgálatába állítottam, hogy nagyszerű ember legyek, a démoni varázs, amelyet felemésztett majdani aureolám és az egész elán, amelyet organikus újjászületésem vagy belső hajnalom érdekében tékoztam el, gyengébbnek bizonyultak, mint e világ bestialitása és irracionálisága, amely belém eresztette mindazt, ami rossz benne és minden mérget. Az élet nem áll ellen a magas hőfoknak. Ezért arra a következtetésre jutottam, hogy azok, akik a legtöbbet vívódnak, belső dinamikájukat a paroxizmusig fokozzák, nem tudják elviselni a szokványos hőmérsékletet, összeomlásra vannak ítélve.” Íme: ezért az élet a középszerűek privilégiuma. Ellenszere az agónia. Bosszúvágy, hálátlanság, képmutatás ellen ez a legjobb orvosság. „Ily módon lehet én is használhatok az emberiségnek!”

„Korbáccsal, tűzzel vagy injekcióval minden egyes embernek adjátok meg az agónia élményét, az utolsó pillanatok tapasztalatát, hogy a borzalmas kínok közepette kezdetét vegye a nagy megtisztulás a halál víziójából. Aztán engedjétek el és hagyjátok, hadd fusson a rémüllettől, amíg kimerülve össze nem roskad. Garantálom, hogy a hatás mérhetetlenül hatékonyabb, mint mindaz, amit eddig normális úton elérték. Ha tudnám, az egész világra agóniát hoznék, hogy az életet gyökereiből megtisztítsam; perzselő és mindenüvé elható lángot vet-

nék e gyökerekre, nem azért, hogy megsemmisítsem őket, hanem azért, hogy más nedvet kapjanak és más meleget. A tűz, amellyel elborítanám e világot, nem romokat hagyna maga után, hanem az eredmény: kozmikus, lényegi színváltozás. Ily módon a világ megszokná a magas hőfokot és nem lenne a középszerűség közege. És lehet, ebben az álomban az életből is eltűnne a halál immanenciája.” Egy zárójeles megjegyzéssel pedig kilép az irodalmi szövegből, hogy még jobban benne maradjon: „E sorokat ma, 1933. április 8-án írtam, amikor 22-edik évemet betöltöttem. Furcsa érzés, ha arra gondolok, hogy ebben a korban a halál problémájának szakértője lettem.”

A halálról a leghosszabb fejezet, és a legunalmasabb. Filozófiája zsigeri filozófia. Forrása: a test. „A test – mondta később – minden és semmi: degradáló titok.” A szabadság illúzió. „Eszméimet a szerveim diktálták, ezek pedig alá voltak vetve a klíma diktatúrájának,” és valamiféle „egyidejűség érvényesül a metafizikai vizsgálódások és a fizikai rosszullét között”. Így lett „idegeinek a rabszolgája”. Hiszen a megismerés átélés, az ember reflektáltan betegségeit éli át. „Minden, amit írtam, fiziológiai terminusokban is megjeleníthető” – vallotta már élete vége felé, miután naplóját megtöltötte egészségi állapotainak jelzésével és az azokról való reflexiókkal, és magát következetesen nem nevezte filozófusnak, hanem „az irodalom szélén” helyezte el. Fiziológiai filozófia? Talán, de alaposan elleplezve. Minden könyvét álcázott önéletrajznak minősítette. Figyelmeztet is: „Ne felejtsük, a filozófia olyan művészet, amelynek álcáznia kell az ember érzelmeit és belső kínjait, annak érdekében, hogy filozofálásának igazi gyökereit illetően becsapja a világot.” Kórlapját, hipochondriájának tüneteit mégsem írhatta meg Cioran. De azt igen, hogy miután más elméletek és tanok nem mondanak szinte semmit a halálról, „az egyetlen igaz magatartás a teljes hallgatás vagy a reménytelen üvöltés”. Hogy mindkettőt elkerülje, amíg lehetett, elmélkedett. A hagyományos világból a modern világ örvényeibe kerülő ember vergődésének a dokumentumai a ciorani eszmefuttatások. Nem kellett külföldre mennie, hogy érezze és érzékelje a nagy planetáris problémát: a szegénységet. *A szegénységről* szóló esszé megvilágítja Cioran társadalmi magatartását. Vádirat az Ember ellen, amelyben az Ember az ügyész és a vádlott.

„Ha arra gondolok – írja –, hogy a szegénység szorosan hozzátartozik az emberi léthez, nem tudok csatlakozni egyetlen elmélethez és társadalmi reformeszméhez sem. Nekem mind egyformán stupidok és haszontalanok. Még a hallgatás is üvöltés. Az állatok, melyek saját iparkodásukból élnek, nem ismerik a nyomort, mert nem ismerik a hierarchiát és az egymástól való függést. A nyomor, mint jelenség az embernél jelenik meg, mert csak ő tudta felebarátját alávetni magának. Egyetlen állat sem úz gúnyt a másiktól, mely identitásában azonos vele. Csak az ember képes ilyen önmegvetésre.” A jótékonykodás még borzalmasabbá teszi a nyomort. „Miként a romok között, a nyomor láttán is fáj az emberiség hiánya, a sajnálat, hogy az ember lényegileg nem változtat azon, amin változtathatna.” Ez az érzés a nyomor immanenciájának és örökkévalóságának tudatával fonódik össze. Mindez paradox és zavaros lelkiállapotot eredményez. „Hiszen a társadalmi élet objektív nyomora a végtelen belső emberi nyomor reflexe.” Kiöli az életkedvet. „Félre kellene dobjam a tollat és a bordélyba rohannom, ahol a szegénység tényleges enyhítése több emberiséget jelent, mint egy könyv, amely csak tovább mérgezi ezt a szerencsétlen és magányos világot.” Halálos kétségbeesés fogja el Ciorant. Az ember, „ez a racionális állat – nem ő lenne, ha nem azt tenné, hogy – a nyomorral szemben konstrukciókat, elméleteket gyárt, ideológiáikért lelkesedik, ahelyett,

hogy mindent elvetne magától, a mély megértés és egyesség gesztusával. Bár senkinek a létebe nem lehet beleszólni, és gyakorlatilag senkit sem lehet kiemelni a magányosság fájdalomából, a passzivitás bűnös, miként bűnös a bizonytalan szájalom, valamennyi ember szájalma. A nyomor jelenléte mindennél jobban kompromittálja az embert, és megmagyarázza, hogy ennek az állatnak a grandomániája miért kell katasztrofális véget érjen. A nyomor látván szégyellem magam, még azért is, hogy van zene, amely ilyen körülmények között kifejezéstelenül hideg. Az élet lényege az igazságtalanság. És akkor, miként csatlakozzunk bármely politikai és társadalmi elmélethez? // A nyomor az életben mindent tönkretesz; undorítóvá, ocsmánnyá, kísértetiessé tesz. Létezik arisztokratikus sápadtság, és létezik a nyomoré. Az első kifinomultságból fakad, a második mumifikáció eredménye. Hiszen a nyomor fantomizál, az életnek csak árnyékát hagyja meg, különös megjelenést kölcsönöz mindennek, alkonyi formákhoz hasonló, amelyek valami kozmikus tűzvészt követnek. A nyomor vonaglása után nem marad semmi megtisztulás, hanem csak gyűlölet, keserűség, testi leépülés. A nyomor, miként a betegség, nem teszi a lelket ártatlanná és angyalivá, őszintén alázatossá és tisztává, hanem gonosszá, rosszá és bosszúállóvá, sebeket ejt és kízó fájdalmat rejtő kompromisszumra ösztönöz. Azok, akik nem nyomorban születtek, hanem abba kerültek, sohasem fognak megbékélni vele, mert a többieknél jobban tudják, hogy a világban a dolgok másként is mehetnek. // Nem fogadok el az igazságtalanságok ellen viszonylagos lázadást, hanem csak örök lázadást, mert örök az emberiség nyomora.”

Cioran esszéit a szabad asszociáció logikája kapcsolja egybe. Nem véletlen, hogy „A nyomorról” után a kereszténység problémáját feszegető esszé: *Menekülés a keresztről* – következik, amelyben éppen azt feszegeti, aminek a feszegetésétől a misztikusok – mint például mindenekelőtt maga Kempis Tamás – óvtak, viszont Nietzsche és Dosztojevszkij után tehetett-e volna mást egy minden ellen lázadó papfiú?

„Nem tetszenek nekem a proféták és a nagy fanatikusok sem, akik sohasem kételkedtek hiedelmeikben és küldetésükben. A proféták értékét azzal mérem, hogy képesek-e a kételkedésre, a fájdalmas tisztánlátás igazán kízó pillanatainak a gyakoriságával mérem őket. Hiszen a nagy profétáknál a kétely sokkal inkább megrázó, mint a többi halandónál, hiszen a proféták és a fanatikusok csak a kétségeikben igazán emberiek. A többi kérelhetetlenség, prédikálás, morál és pedagógia. Másokat akarnak tanítani és megváltani, megmutatni az igazság útját, mások végzetét eltéríteni, mintha az ő igazaik jobbak lennének, mint azokéi, akiket tanítanak. A kétely kritériuma az egyetlen, amely megkülönbözteti őket a mániákustól. De vajon nem túl későn kezdenek kételkedni? Annak, aki azt hitte magáról, hogy Isten fia, csak az utolsó pillanatban támadtak kétségei. És az igazi kétely Krisztust nem a hegyen fogta el, hanem a kereszten. Hiszem, hogy Krisztus a kereszten megirigyelte a legismeretlenebb ember sorsát, és ha tehetné volna, meghúzódnék volna a világ legsötétebb zugába, ahol senki sem könyörgött volna reményért vagy megváltásért. És amikor egyedül maradt a római katonákkal, biztosan arra kérte őket, vegyék le, húzzák ki a szegeket, hogy oly messze fusson, ahol nem éri el az emberi szenvedések visszhangja. Nem mintha Jézus valaha is kételkedett volna önnön küldetésében és eszméiben – nagyon is megvilágosodott volt ahhoz, hogy szkeptikus legyen –, de a másokért való halált az ember a saját halálánál, végzete beteljesedésénél nehezebben viseli el. Jézus elviselte a megfeszítetést, hiszen tudta, eszméi csak személyes áldozata révén diadalmaskodhatnak. // Így akarják az emberek: hogy higgyenek benne, le kell mondanod mindenről és aztán önmagadról. Az emberek rosszak és bűnösök, a halálo

akarják, hogy haláloddal bizonyítsd, hited autentikus. Miért csodálják a tartós belső vérzésből fakadó írásokat? Mert ez felmenti őket a szenvedésektől, vagy megadja a szenvedés illúzióját. A sorok mögött vért vagy könnyeket akarnak látni, azért, hogy a középszerűségüknek és kielégülést célzó igényeiknek megfelelően, sajátos és csodálatra méltó végzet hordozójaként állj előttük. A tömeg rajongása tele van szadizmussal. // Ha Jézus nem a kereszten halt volna meg, a kereszténység nem győzött volna. Az emberek mindenben kételkednek, csak a halálban nem. Krisztus halála pedig a legnagyobb bizonyosság volt számukra, a legbiztosabb hit a kereszténység elveinek érvényében. Krisztus könnyen eltűnhetett volna a keresztre feszítés elől, vagy ha akarta volna, elfogadhatta volna az ördög csodálatos kísértéseit, amelyek az élet kísértéseit jelképezik. Aki nem kötött szerződést az ördöggel, annak nem érdemes élnie, hiszen az ördög jobban kifejezi az élet lényegét, mint Isten. Sajnálom, hogy engem az ördög oly ritkán kísértett meg... De Isten sem szeretett. A keresztények nem értették meg a mai napig, hogy Isten távolabb van az emberektől, mint az emberek tőle. Olyan Istent képzelek el, aki teljességgel megunta ezeket az embereket, akik nem tudnak csak kérni, egy Istent, aki kétségbe esve saját alkotása trivialitása miatt, megundorodott földtől és égtől egyaránt. És olyan Istent képzelek el, aki a semmibe veti magát, miként Jézus a kereszten... // Vajon mi történt volna, ha a római katonák hallgatnak Krisztusra és leveszik a keresztről, majd szabadon engedik? Semmiképpen sem ment volna máshova prédikálni, hanem elbújt volna meghalni, távol az emberek részvételétől és könnyeitől. Akkor is, ha Jézus – büszkeségből – nem kérte volna a katonától szabadulását, egyáltalán nem hiszem, hogy ez a gondolat ne gyötörte volna. Kétségtelen, Jézus Isten fiának hitte magát, de ez nem akadályozhatta meg, hogy a másokért való áldozat iránt ne támadjanak kétségei és ne fogja el a halálfélelem. Jézus, amikor keresztre feszítették, ha nem is kételkedett abban, hogy Isten fia, olykor sajnálta, hogy az ő fia. A halál pillanatában Jézus Krisztus sajnálta, hogy Isten fia. És ha elfogadta a halált, ezt csak eszméi győzelme érdekében tette. // Lehet, hogy Jézus sokkal egyszerűbb volt, mint mi véljük; lehet, hogy kevesebbet kételkedett és kevesebbet sajnálkozott. Hiszen csak a végső pillanatokban kételkedett saját isteni mivoltában, és csak akkor sajnálta azt. Mi kételkedünk, és csak azt sajnáljuk, hogy nem tudjuk hinni, Isten fia vagyunk. Ezért nem lehetünk szentek és nem hiszünk a prédikátorokban. Gyűlölöm Jézusban mindazt, ami prédikáció, erkölcs, eszme és hit. Hagyott volna békén és ne zavart volna meg annyi eszménnyel és hittel. Hiszen oly sokaknak vannak eszményei és hitei. Szeretem Jézusban a kétség és az önsajnálát pillanatait, létének ezeket a valóban tragikus perceit, amelyek számomra nem is a legérdekesebbek és nem is a legfájdalmasabbak. Mert, ha a szenvedés lenne a mérce, hány embernek ne lenne joga, hogy Isten fiának tekintse magát! *Lehet, hogy Istennek nem minden fia a kereszten hal meg geometrikus és függőleges halállal!*

A ciorani szöveg Nietzsche kereszténységellenességének és Dosztojevszkij komplex kereszténységének intertextuális szövevényében helyezhető el. A német filozófus ugyan gyűlölettel írt Jézusról, de egyben fölényesen és az Übermensch érzéketlenségével, a kereszténységet a szolgák vallásának nyilvánítva. Cioran is fölényes, de mély emberi megértésre törekszik. Később az utolsó mondatot el is hagyta a francia és angol változatból, és zárómondata a francia változatban kérdőjellel ér véget, az angolban felkiáltójellel, mint a román eredetiben. A 20. század tömeggyilkosságai miatt az utolsó mondat feltételes módja már triviálisnak hatott volna. Eddig az esszéig a kötetben többször is a *Feljegyzések az egérlyukból* zugemberére ismerhettünk, aki magán kívül nem ismer más realitást, és azt is úgy, ahogy a szállóigévé

vált kitétele hangzik: „inkább a világ pusztuljon el, csak én ihassak mindig teát”. Például *Az egésznek semmi értelme* esszéiben: „Meg vagyok győződve arról, hogy az univerzumban abszolút semmi sem vagyok, de érzem, hogy az egyetlen létező realitás az enyém. És ha választanom kellene a világ és az én létem között, akkor az előzőt ellökném, minden fényével és törvényével, nem rettenvén vissza attól, hogy az abszolút semmibe menjek át. És bár életem kín, nem mondhatok le róla” – és ez az élet irracionálisából következik. Igaz, ő nagyon is racionálisan egész életében úgy védte a szabadságát, hogy „teáját megihassa”.

A keresztről szóló ciorani esszének a prototípusa Iván Karamazov poémája lehetne. Ebben a nagy inkvizítor megégetteti azt a Jézust, aki másodszor is eljött és megzavarta az embereket, akik a szolgaságban és a reményben érzik jól magukat. És bár a ciorani lírai én gyűlöli a prédikálást, most egy kicsit Zoszima sztárechhez hasonlóan prédikált. És míg Dosztojevszkijről egyesek feltételezik, hogy nem hitt Istenben, Cioran nyíltan vallotta istenhitének hiányát, de azt is, hogy szüksége volt az Istennel való vitára, magányát csak így tudta elviselni, Isten a magány szüleménye. És közben eltölthette a démoniség belső öröme. Megfoghatatlan, de valós.

Utolsó esszéje, a *Sátáni elv a szenvedésben* sem árulja el. Aforizmákra hull szét. Például: „Nincsenek szenvedélyeim, csak kényszeres szenvedélyeim”. Vagy: „– *Miért nem írnak a nők? Mert bármikor sírva fakadhatnak.*” Vagy: „A szélsőséges szubjektivizmus a hitetlen emberek számára csak megalomániához vagy önmocskoláshoz vezet. Amikor sokat foglalkozol magaddal, csak odajutsz, hogy mértéktelenül szereted vagy gyűlölöd magad. Mindkét esetben idő előtt tönkreteszed magad. Nincs olyan szubjektivizmus, amely ne tenne Istenné vagy Sátánná.” Egy-egy ismert mondás ellenében is fel-felbukkan egy-egy aforisztikus kijelentés. Például a felvilágosodás ama közhelye ellen, hogy világunk a világok lehető legjobbika, a következő? „Bármilyen is legyen ez a világ, csak olyan ne legyen, mint most.” Olykor egy-egy eszmefuttatás közepén összegzi korábbi megállapításainak ellentmondó következtetését: „A tudat csinált az állatból embert és az emberből démont, de még senkit sem tett Istenné, annak a világnak ellenére, amely azzal hivalkodik [mint Nietzsche már leírta], hogy egyet megölt a kereszten.” Az erkölcsöt is úgy veti el, hogy elfogadja, pontosabban csak azért fogadja el, hogy átlépjen rajta, miközben megint óhatatlanul Dosztojevszkij világába kerülünk: „Aki nem lépett túl az erkölcsön, egyetlen élettapasztalatát sem mélyítette el, nem rontott el egyetlen elánt sem, egyetlen vereség színeváltoztatására sem volt képes. A nagy lét ott kezdődik, ahol leszámol az erkölccsel, mert csak ekkor képes bármi megkísérlésére, abszolút mindennek a megpróbálására, még akkor is, ha a körülmények a tényleges kivitelezésben megakadályozzák. Végtelen színeváltozásra van szükség, hogy abba a tartományba jussunk el, ahol minden megengedett, ahol a lélek minden lelkifurdalás nélkül a vulgaritásba vetheti magát, a fenségesbe vagy a groteszkbe, oly gazdagon összetett dologra tegyen szert, hogy az élet egyetlen iránya és egyetlen formája se legyen előtte zárva.” Az eredmény nagylelkűség. A nagylelkű cselekedet abszurd és az átlagember számára ismeretlen lemondást követel. „Ami igazán erkölcsös, ott kezdődik, ahol felszámolták az erkölcsöt.” A bűn az egyén győzelme, de nem az eltanult bűn. A bűn nyugtalansága nélkül nincs belső élet. „És egyetlen bűnöst sem lehet elítélni, csak akkor, amikor a bűnt célnak tekinti ürügy helyett.”

Öreg korában úgy nyilatkozott Cioran, hogy az élet azért érdekes és vonzó, mert nincs semmi értelme, viszont rejtélyes, mert az abszolút nihilista is lehet szerelmes, márpedig a szenvedélyeknek nincs semmiféle elméleti alapja, filozófiai szempontból abszurdak és nevet-

ségesek, az idiótának is lehet metafizikai tudata. Most, amikor a szerelem abszurd szenvedélyt boncolgatta, a gesztusok játékának varázsát fürkészte, a felindult voyeur racionalitásával és fölényeskedésével: „A nő kevés lehetőséggel rendelkező lény, nem tud ellenállni a szenvedélytől gyötört férfinak, aki számára a szerelem csak az evilági önmegvalósítás formája.” A női szenzibilitásban nincsen titok. „Az igazi szerelem abszurd varázsa, a mindent átható szerelemé, abban rejlik, hogy titokra lel egyetlen lényben, feltárja – pontosabban kitalálja – a végtelent olyan ember létében, amelynek finalitása kiábrándító.” Ezért: „Szeretek sok nőt, akiket nem tudok szeretni.” Az organikus unalom ellenszere a donjuanizmus. De erre csak azok képesek, akik belső életükben gazdagok. A magányosak, akik tudják, mi az igazi kétségbeesés. „A kétségbeesés csúcsein a szerelemben a felületesség a mélyből jön.” A magány viszont a teljesség érzését is kínálhatja a semmi ellenében:

„Valami nagy csendben és nagy magányban, a természet ölén, távol az emberektől és önmagamhoz közel, végtelen tumultus érzése hatalmasodott el rajtam, amelyben a világ, mint ellenállhatatlan zuhatag, elöntött és átment rajtam, áttetsző és megfoghatatlan fluidumként. Amikor behunytam szemeimet, mintha az egész világ az agyamba olvadt volna bele, és elsőpró elánnal átzúgott rajta, meghatározhatatlan varázssal és hatalmas lendülettel, majd továbbfolyt belőlem, valósággal hullámozott, mint kéjes borzalommal eltöltő fulladós álmaimban. Akkor nemcsak azt éreztem, hogy az ember miként élheti át, bizonyos pillanatokban, az emberi végzet titokzatos lényegét, hanem azt is, miként összpontosulhat benne a világnak a magányosság extázisait magába felszívó egyetemessége. Ha az ember behunyja szemeit, hogy még nagyobb legyen a csend és a magány, elveszti a külső látvány kínálta végtelent, sokkal komplexebb és vonzóbb végtelent nyer el. És a kozmikus extázis, a metafizikai reveláció eme pillanatában éreztem, hogy a belőlem kiinduló áramlások ennek a világnak az áramlásai, remegésem a lét remegése, hallucinációm a lét hallucinációja. És akkor abban a felejthetetlen borzongásban felelőtlenül éreztem magam e világ létéért.”

Miért hagyta ki ezt Cioran a francia és angol kiadásból? Szégyellte, vagy hamisnak tartotta? Ő, aki a nirvána bűvöletében élt. Német fordítója már ebben a fiatalkori műben felfedezte az indiai monisztikus gondolkodáshoz hasonló gondolkodási struktúrákat, míg maga Cioran csak később ismerkedett meg a buddhizmussal, és annak radikális, minden fogalmat megsemmisítő és teljes kiürülést gyakorló ágazatáról olyan bensőségesen és a problémákat belülről is átérző módon nyilatkozott, hogy ezzel barátját, Mircea Eliadét, a joga-szakértőt is felülmúlta, és talán ez is volt az egyik cél. Viszont minden buddhistát megdöbbenő módon szellemeskedett a nyugalmi állapotról: „mihelyt kilépek az »én«-ből, elalszom”.

Aurel Cioran szerint bátyjának négy alkalommal volt misztikus revelációja. Ebből egyet éppen most írt le. Talán ennek a könyvnek, itt a csúcson kellett volna véget érnie. Cioran azonban mintha szükségét érezte volna a magyarázkodásnak. Annál is inkább, mert a tartós kétségbeeséssel szemben a „kozmosz extázis” csak pillanatokra korlátozódhat, és múltával csak fájdalmasabb a lét, az, hogy az ember – miként a romantikusok annyiszor felpanaszolták – elválasztotta magát a dolgoztól. Kiutat az élet mutat. „Az ember felépítésénél fogva olyan, hogy állandóan az értékek hierarchizálását igényeli, az értékek rangsorát és szempontokat. Az élet irracionálisával és a fejlődés céltalanságával szemben, mindazzal szemben, ami az életet áradó és kikristályosodni képtelen formák kaotikus lendületévé teszi, az értékhierarchiák igénye csak egyszerű igény. És akkor kerül sor a tudat életellenes lázadására, az élettől elszakadt ember lázadására az irracionális ellen, mely lázadásra az élet így felel: légy olyan, mint én, és

mondjál le a tudatról, mondj le az elválasztás elvéről, és bevetvén magad az irracionalitás áramába megtanulod, hogy értelmet keress ott, ahol nincs.”

Annak – fejtegeti Cioran –, aki valamikor a problémák megoldását hajszolta, az egyetlen valóság a csend. A csend, amely nem létezhet, mert lerombolja az idő. „Csendes szemlélődésben, az örökkévalóságba merevülten egy óra ketyegését hallgatván vagy bármi más ritmusra figyelve, amely a haladást jelzi az időben, lehetetlen nem érezni az idő menetének abszurditását, az egész fejlődés és bármiféle történés értelmetlenségét.” Ez a reveláció az életből való kiábrándulás terméke. Az ember hallja magában az idő ritmusát. De: „Az embernek és az időnek a drámáját csak az éli át, aki elválasztja az időt a léttől, és aki, ha megtette ezt, menekülve a léttől eltíportatik az időtől. És ez az ember érzi, miként hatalmasodik el az idő múlásával a halál.”

Az öreg Cioran itt lezárta könyvét, a fiatalt már nem engedte franciául és angolul szóhoz jutni. Ebből a két nyugati kiadásból kimaradt az élet – fentebb idézett – útmutatása.

Lét és idő átélése óhatatlanul Heideggert idézi fel. Cioran olvasta is a nagy heideggeri művet. Először lelkesedett érte, utána is próbálta, de – aztán megvallotta magának – Simmel világos stílusának hatására kigyógyult a filozófiai zsargonból. Egyre kritikusabb lett, egyelőre csak kéziratában, 1943-ban például első francia – kéziratban maradt – cikkében úgy dicsérte a német mesternek a halálról szóló tanítását, hogy jelezte, Tolsztoj és Rilke intenzitását nem éri el, majd úgy látta, a nyelvi mesterkedéssel Isten helyébe helyezi magát a mester, és „ez a gőg már sok egy gondolkodónál, de szívesen elfogadom egy költőtől vagy egy őrülttől”. (Tehát neki, Ciorannak, mint őrültnek, lehet.) Ezt a véleményét célzásszerűen bele szötte megjelent írásaiba, majd utolsó könyvében nem kurtelt: „A németek nem veszik észre, milyen nevetséges egy kalap alá venni egy Pascalt meg egy Heideggert. Olyan messze vannak egymástól, mint a Schicksal a Beruftól, a sors a mesterségtől.” A nyelvi lelemény felnyitotta a szemét, jelezte számára a nyelv varázsát. És tudatosította magában azt is, hogy a heideggeri nyelvhasználat az, „amit minden áron el kellett kerülni”. Mégis, mintha Heidegger utolsó kérdésére akarna felelni: „Megnyilatkozik-e az idő maga, mint a létnek a horizontja?” A ciorani okfejtés végére érve az egyetlen logikus és visszatérő kérdés az a költői kérdés, hogy van-e menekvés, lehet-e megváltás? A válasz, amelyet már műve francia és angol változatából kihagyott: „Az egyetlen dolog, amely megmentheti az embert, az a szeretet. És bár oly sokan vallották ezt, soha nem kellett volna próbálkozni a szeretettel, nehogy banalitásnak minősítsék. Jön, hogy sírjál, amikor az emberekre gondolsz; jön, hogy mindegyiket szeresd a legnagyobb felelősséggel, hogy hatalmas melankólia fogjon el, amikor még azokra a könnyekre is gondolsz, amelyeket még nem ontottál az emberekért – íme, mit jelent a szeretet általi megváltás, az egyetlen reményforrás.”

De lehet-e szeretet? „Bármi bukáshoz vezethet ezen a világon, csak a szeretet nem. De amikor az ember szeretetét megvetés vagy közöny fogadja, amikor mindenki elhagyja az embert, és az egyedüllét elhagyatottsága marad neki, akkor szeretetének valamennyi sugarai, amelyek nem tudtak másokhoz eljutni, hogy megvilágosítsák őket, vagy sötétjüket még titkosabbá tegyék, visszaverődnek ő reá, azért, hogy végső elhagyatottságában ragyogása fényt adjon neki, és villogása meleggel töltse el. És akkor a sötét már nem gyakorol ellenállhatatlan vonzást, és nem fog megszédíteni a szakadékok és mélységek látomása. // De ahhoz, hogy eljusson az ember a teljes fényhez, az abszolút ragyogás extázisához, a boldogság csúcsaira és határaihoz, a sugarak anyagságától mentesen és minden derűtől megtisztulva, vég-

leg meg kell szabadulnia a fény és árnyék dialektikájától, el kell jutnia az első elv abszolút autonómiájához. De kiben lakozhat ily nagy szeretet?”

A kérdés lehet költői, hiszen a válasz csak az lehet: Istenben, aki Cioran szerint nincs, viszont állandó párbeszédben áll vele. Talán ezért bocsátott meg neki az a zsűri, amely a fiatal írók első könyvét bírálta el, és az övét is díjjal jutalmazta. Meglephette a posztromantikus spontaneitás, az átélés és az önkifejezés dinamikája, a lírizmus és a reflexió dinamikája. Végül is – mint Susan Sontag Cioran-nekrológiájában írta – „új filozófiát” művelt, ez a filozófia „személyes, aforisztikus, lírai, rendszerellenes” – mármint filozófiai rendszer-ellenes, de egyébként a fennálló rendszert sem fogadta el. „A kétségbeesés csúcsai”-ról olyan ember nézett le, aki onnan – 1932-es ígéretének megfelelően – valamelyik szélsőségekbe készül magát belevetni. Művét is a lázadás indulata fűti, lázadás az egész világ ellen, amelyben „minden lehetséges és semmi sem lehetséges, minden megengedett és semmi sem. [...] Minden egyszerre irreális és reális, abszurd és természetes, fantasztikus és banális.”

1933 őszén Cioran ösztöndíjjal Berlinbe ment, ahol a Hitler-mítosz foglya lett – egy időre.

Nem véletlenül írta Cioran 1937 elején: „Az ember beleesik a hitlerizmusba. És így esik bele az ember minden diktatúrát célzó tömegáramlatba.” Csakhogy, aki így ír, nem véletlenül esik bele az ilyesmibe. Nem véletlenül cenzúrázta meg az öreg Cioran „Az intelligens emberek ellen” című – 1933 május eleji – cikkét 1990-es romániai esszékötetében. Két bekezdést hagyott csak meg. Amit kitörölt, az viszont politikai hitvallásnak is beillik. „Le kell rombolni minden merev és fád sémát, minden absztrakt formát és rendszert, minden szabályozó kategóriát és elvet, annak érdekében, hogy ennek – ami a könnyű és felületes elme számára bányá – a romjain az irracionális káosz világát emeljük fel, amelyben saját örülségünk extázisában halhatunk meg, olyan világot, amelyben a démonsághoz való eljutás annyira közvetlen, hogy a világ démoni örvényének extázisától elragadtatva haljunk meg.” Ehhez azt kell kifejleszteni, ami sajátos és barbár a spanyolokban, németekben és oroszokban, és szakítani kell a francia szellemmel, a francia racionalizmussal. „Az örülséggel határos öröm fog el, ha arra gondolok, hogy a jövőben spanyol, német és orosz elemekből megszületik az a kultúra, amelynek fluiditása nem kristályosodik ki formákban, hanem rendkívüli erjedésben és dinamizmusban marad. Az extázisok örülsége és víziók kultúrája.” „A barbárság apológiája” egyéni megváltást ígért, mert akik a barbárság útjára léptek, „meglátják majd, hogy a nagy színváltozások, amelyeket a végtelenség perspektívája vált ki, nem sújtja le az embert, hanem megtisztítja és a végtelen extázisa megsemmisíti a formát a káosz elsőbbségéért.” Amikor 1933 júliusának elején barátjának a fővárosi újságírók hadát illető őszinte megvetéséről és gyűlöletéről adott számot, vallott a politikáról is: „Egy egyiptomi szobor szemlélésében több filozófiai tartalom rejlik, mint a nagyvárosi modern ember vergődésében, pénzügyi, gazdasági és politikai bonyodalmaival együtt. Sajnálak téged, hogy ilyen korán bekerültél a politikába, ebbe a hatalmas disznóságba, amelyet én csak szemlélőként ismerek. Olyan gőgös ember vagyok és annyira kifejlődött bennem az örökkévalóság érzése, hogy képtelen vagyok a politikára. Nemcsak a demokrácia rossz, hanem a többi politikai és társadalmi rendszer szintén az. E téren nem lehetek csak cinikus. Vérmérsékletem nyugtalanságában rejlik, hogy nem tudok köpni a dolgokra vagy mosolyogni rajtuk, kénytelen vagyok komolyan venni azt, amiről mélyebb elemzés nyomán kiderül, hogy teljesen értéktelen.”

Mulatságos vagy szomorú? – a káosz apostola a náci Németország politikai rendjéért kezdett el lelkesedni – mintha ott nem lett volna forma. „Németország apológiájá”-val kezdte.

Annak fejtegetésével, hogy a német szellem formátlansága végtelen komplexitást takar. Leibniz, Hegel, Schopenhauer, Nietzsche pátosza apokaliptikus, mámoros, az élet kimeríthetetlen produktivitása számára, és aki nem érti a belső végtelenséget, nem értheti, miért a gótika, a barokk és a romantika a sajátos kategóriái ennek a léleknek. Franciaország nem aktuális a klasszicizmusával és rokokójával. Csak három nagy kultúrát termelt ki a világ, ezek: az indiai, a görög és a német. A román kultúra Franciaország parazita kultúrája, francia behatásoktól fertőzött kultúra. Viszont mintha rögtön meg is szólalt volna Cioranban a francia szellem, amikor arról elmélkedett, hogy a németek kötelességtudata, normativizmusa botrányos, komolyságuk állandó, innen a valóságérzék hiánya, „hiszen az élet aspektusainak több mint kétharmada nem érdemli meg, hogy komolyan vegyék”, ám ha ezt megteszik, „az ember végszerűen fantaszta, nevetséges, gyermekes vagy szent lesz”. Csakhogy alig kezdte tanulmányozni a fajok és a neogót szellem kérdéseit, nagy meglepetésére a buddhizmusban találta magát. Kétségtelen, erre ösztönözhetette a náci árkakultusz, és ennek ellenében valami, ami a hétköznapi valóságból taszította. A régi Berlin nyomasztotta, a szobrok látványa a haszontalanság érzésével töltötte el. Új Berlin viszont dinamizálta. „Akkor az ember a felszabadulás problémájáról áttérhet a diktatúra problémájára, Buddháról Hitlerre. És az ember örülhet, hogy egy szerencsétlen egyéni lényben ilyen divergenciák valósulhatnak meg és találkozhatnak”. Sőt újabb extatikus kinyilatkoztatásban volt része: „úgy éreztem, hogy mindaz, amit a zenéből eddig hallottam, hirtelen radikális konfúzióban aktualizálódott bennem, örült ritmussá olvadt össze bennem, felhangzó apokalipszisben, aztán nőni kezdtek és magasukról a végtelen úrbe vetettek. Ha az ember ilyen állapotot kibír, hogy ne viselne el a legellentmondásosabb foglatosságokat is. Nem tudja, hogy ebben a világban lehet-e megváltás és a diktatúra kérdésében nyilatkoznia kell.” Mert a ráció szintjén lehetnek ellentmondások, de ezek az életben jól megférnek egymással. „Így, amikor az ember mindenben kételkedhet és a diktatúra mellett foglalhat állást. Amikor az ember tisztában van azzal, hogy minden álláspont ostoba, akkor válasszon egyet, amelyben van vitális és dinamikus töltet, ezt érvényesítse és zúzza szét ellenfeleit.” Cioran örömmel nyugtázta, hogy Németországban mindenki, társadalmi helyzetétől és foglalkozásától függetlenül ugyanazt mondja; rádióban, újságban, egyetemeken ugyanazok a kifejezések ismétlődnek. „Már Lenin észrevételezte, hogy a tömegeket csak úgy lehet meghódítani, ha egy és ugyanazon dolgot a végsőkig ismétlik, amíg egy eszme nem válik szervessé, és így kikerül a kritikai szellem szférájából.” Nincs hitlerista, aki ne állítaná, hogy aki nem hitlerista, az az ország ellensége. „Minden németnek nemzetiszocialistának kell lennie. Csak így lehet valamit csinálni egy országban.” Ilyen rendszerben „néhány ember tragédiája nemcsak elviselhető és orvosolható, de nem érdekli az államot”. Talán Cioran maga is megdöbben, amikor ezt leírta, mert mintha valami mentséget keresett volna folytatásként: „Az elszigetelt egyén az élet más síkjain találhat megbékélést, hiszen nem várhat engedelményeket a kollektivitás részéről. És különben is, az emberiség ismeri az egyének nagy lemondásait. Ki tudja, hogy a mai politikai élettel való elégedetlenségéből nem fognak-e olyan művek sarjadni, amelyeket különben csak az élethez való képtelenség termelt volna ki. Amikor az emberek megtudják, hogy miként kell kizsákmányolni fájdalmaikat és egyéb elégedetlenségeiket, majd akkor örülhetnek annak, amit elvesztettek.” És egy mementőszerű ciorani észrevétel: „Ki tudja, hogy ennek a népnek a vitalitása nem fog-e sokba kerülni.” Mert Németország nem kiegyensúlyozott, nem tudja elfogadni adott helyzetét. Cioran viszont szomorúan fejezte be állatkerti sétáját, és az egyedüllét szomorúságában cikkének zárógondolataként

Heine mondása jutott eszébe: „Zu fragmentarisch ist Welt und Leben.” „Túl töredezett a világ és az élet!”, és az, aki így kiált Heinenél, német professzorhoz fordul, aki rendszert épít és hálósípkájában a világepítményének lyukait foltozza. Cioran tudta ezt, és azt is, hogy a náci Heine könyveit is máglyára vetették. Ő maga pedig a filozófiai rendszerépítőkkel szemben a fragmentális filozófiát művelte. Vajon azt is érezte, amit később mesélt el, amikor Nietzsche fragmentális filozófiájának felszabadító hatásáról beszélt: „Nietzschénél és Dosztojevszkijnél az emberiség minden lehetséges típusa szóhoz jut, és mindenféle tapasztalat. A rendszerben egyedül csak az ellenőr beszél, a főnök. A rendszer a főnök hangja: ezért a rendszer totalitárius, míg a fragmentális filozófia szabad marad.”

Paradox módon Cioran olyan diktatórikus rendszert igenelt, amelynek csak áldozata lehetett – és ezt valahol még érezhette is talán. De hát „eljött az idő, amikor fatalitásként kell elfogadnunk azt, ami történetileg irreduktibilis, és szakítani kell bármiféle racionalizmussal”. Úgy érezte, „eljött az idő, amikor nemcsak a filozófiában, hanem a politikában is meg kell magyarázni az irracionalizmust”. És el is kezdte. „Amikor azt mondják nekem, hogy a mai politikai orientáció megengedhetetlen, hamis értékeken alapszik, hogy az egész rasszizmus tudományos illúzió és a német exkluzívizmus kollektív grandománia, akkor azt válaszolom: mit számít ez, amikor Németország jól érzi magát, frissnek és vitálisnak egy ilyen rendszerben.” A demokrácia ideális, de történetileg már „elégtelen”, botrányos atomizálódással jár, hívei nem értik „az élet irracionális ritmusát”. Mert: „Az ember fogadja el az életet, mint valami fatalitást, és harcoljon ezzel, és harcoljon ebben a fatalitásban az ellen, ami ellenállás, halál és jóvátehetetlen.” És biztosan tudja, az élet csak a halál felé vezető út. „Minden irracionalizmus paradoxon, mert az élet paradoxonát fejezi ki. Legyen bennünk annyi büszkeség, hogy az élet ellentmondásaiba haljunk bele.”

Miközben Berlin a maga merev architektúrájával nyomasztotta Ciorant, arra is rájött, és levélben meg is vallotta, hogy „az ember nem tudja hazai gyökereit elveszteni. Lehetetlen idegen országban effektív értelmet találni”. Viszont csak a diktatúra tudja „hevíteni”, mert „az emberek nem érdemlik meg a szabadságot”. Igaz, nem minden tetszett neki, de úgy látszik, dolgozni kezdtek benne a mindent legitimáló filozófiai fogalmak, a hegeli dialektika, a bergsoni teremtő fejlődés, a spengleri ciklikusság, a kanti kategorikus imperatívusz és a nietzschei sorskultusz, vagy mindennek a borzalmas karikatúrája. És emellett hatott a kontrasztív hazai tapasztalat. „Romániában – írta barátjának, Petru Comarnescunak, akit belső harmóniája miatt csodált – csak a terror, a brutalitás és végtelen nyugtalanság változtathat valamit. Minden románt le kellene tartóztatni és véresre verni, egy felületes nép csak így képes történelmet csinálni.” És rögtön egy kis berlini tapasztalat: „Szörnyű románnak lenni, egy nőnek sem lehet elnyerni az effektív bizalmát, a komoly emberek pedig mosolyognak, amikor okosnak tartanak, sviháknak hisznek. De mit vétettem, hogy lemossam a szégyenét egy népnek, amelynek nincs történelme?”

Cioran vétké – a fentiek szerint – románságának következménye, a sors véletlenjének eredendő bűne. Vétkét sajtó-agitációval, azaz cikkeivel kezdte jóvátenni; és ezekkel a cikkekkal kezdődik a ciorani bűn és felelőtlenség története: a náci eset példaként való felmutatásával, és azzal, ahogy cselekvésre szólított: „Induljunk testvérek szörnyű és elsőpró keresztes hadjáratba az emberi rohadás ellen, mindazon holt ideálok ellen, amelyek lefojtják elánjainkat és mindazon formák ellen, amelyek akadályozzák misszióinkat.” De milyen is ez a misszió? „Legyen a mi elánunk fertőző borzalom, mint a betegség vagy a tűz, árássa el a nyuga-

lom és csend biztonságát élvező világot, és egy egyetemes keresztes hadjáratban hódítsuk meg és szabadítsuk fel a világ és a mi sötétünk által elnyomott fényeket!” Most a halál, ami ellen még néhány cikkel korábban harcolni kellett, valósággal szövetséges: „Csak azok az emberek alkotnak, akiket olyan szenvedély fűt, hogy azt hiszik, belehalnak.” Ő pedig most élt igazán. „Metafizikai méretekben élem át saját egyediségem drámáját” – írta egyik hazai levelezőpartnerének.

Ha viszont hazájára gondolt, akkor – és ezt már cikkben fejtegette – „teljességgel feltárul a román életforma silánysága. A közöny és az imbecillis passzivitás nálunk minden emberi részvételt lehetetlenné tett; a szeszélyt individualizmusnak nevezték el, a felületességet intelligenciának, a vulgáris szkepticizmust emberségnek, az indolens engedékenységet jósnak stb.” A román történelmi hagyomány „rohadék”. Ezért csak akkor lehet Romániában jövő, „amikor szubsztanciánkban semmisítjük meg mindazt, ami oly szégyenletesen egvedivé tesz a világban”. Meglepte az, hogy Németországban milyen sokan vannak rossz véleményvel Romániáról. „Egy egész világ egyetért azzal, hogy mi nem érdemljük meg Erdélyt” – fakadt ki. Látva a német fiatalság militarizmusát és Spengler apokaliptikus vízióit olvasva, még más is meglepte: „Amíg otthon voltam, sohasem hittem volna, hogy a népek közötti antagonizmus ennyire drámai és elkerülhetetlen, a kölcsönös megértési lehetőségek pedig oly csekélyek. Ahelyett azonban, hogy megalázkodjunk a nagy népek előtt, jobb, ha repülőgépeket gyártunk és a népesség megkétszereződésére törünk, jobb, ha iparosítunk, mintsem hogy elítéljenek, mert továbbra is ama fatalitás jegyében veszteglünk, amely odavezet, hogy az ipari népek felalják az agrárnépeket. // Ütött az óra, amikor csak egy másik Romániára gondolhatunk és küldetésünk nem más, mint Románia színeváltozása.” Romániában a nemzetiszocializmus nem lehet németbarát. „Sokáig voltunk és vagyunk francia gyarmat, nem értem, mi értelme lenne német gyarmatnak lenni.” A színeváltozás feltételeként viszont olyan követelményt jelzett, amelynek illuzórikus voltát sejtette és sejtette: „Abban a pillanatban, amikor meg lennék győződve arról, hogy Románia színeváltozása illúzió, Románia problémája már többé számomra nem létezik. A román ifjúság politikai és szellemi missziója a színeváltozás megfeszített akarata kell legyen, egész életstílusunk metamorfózisának nekikeseredett és drámai átélése.” A színeváltozás kifejezés nem új keletű, akik a román fejlődést akarták tudományosan leírni, már a század elején éltek a kifejezéssel, és ez kézen fekvő is volt, hiszen gyors és radikális változásoknak lehettek tanúi, annak, hogy milyen gyorsan dobták el az elitek a keleti kaftánt és öltöztek frakkba, majd bevezették a képviselői alkotmányos rendszert, és így Románia lett a liberális Nyugat keleti bástyája vagy játékszere.

Cioran, mielőtt ezeket olvasta, már saját élete vonatkozásában használta, még hozzá még szinte gyermekként, és saját maga életprogramjaként. Most, 1934 áprilisában – a náci tapasztalatok birtokában – átvitte hazájára, népére és nemzedékére. Aztán a vallásos fogalom bekezdült a legionárius politikai szótárba. Ugyanakkor Cioran példával akart szolgálni másoknak és egyben valósággal kilépni az időből, vagy az idő fölé kerekedni, és egyben átélni az idő múltását. Sors akart lenni és eset, mert „az az ember, aki »eset«, önmaga számára abszolút nyugtalanság, és ez mások számára is.” Az emlékezetet meg kell semmisíteni. „Életünk legyen részeg mámor minden pillanatban, amikor totálisak vagyunk és úgy legyünk jelen, hogy ne legyen mit felejtünk és mit kívánunk.”

1934 júniusában Münchenből Lucian Blagának már némi kétellyel írt: „Nem lehetek filozófus, pontosabban nem vagyok, mert nem vagyok ura saját gondolataimnak. Bármennyit is

gondolkozom, mindig magamat érzem gondolataim között, amelyek így egyszerű ürügyekké vagy árnyékokká válnak, anélkül hogy én fény lennék. Azt hiszem, bennem egy Iván Karamazov sorsa emésztődik fel.” Azé, aki olyan filozófiát hirdetett és olyan magatartást tanúsított, aminek logikus fejleménye az apagyilkosság? Kérdés? Egyelőre tény: „nem tudok filozófiát olvasni, mert valami közvetlent és brutálíst akarok, valami kinyilatkoztatást vagy drámát. Az ószövetség prófétai szenvedélye ég bennem, és olyan ellenállhatatlanul kerít hatalmába, hogy az eszmék világában felelőtlennek érzem magam.” Az önjellemzés önbeteljesítő jóslatnak bizonyult.

Június végén viszont Münchenben felejthetetlen eseményre került sor: a hosszú kések éjszakájára. Hitler leszámolt a náci forradalmat – úgymond – folytatni akaró belső ellenzékével, amelynek élén E. Röhm állott, és aztán a következő napokban végzett még néhány komolyabb ellenfelével. 150–200 embert gyilkoltak meg, az egészet pedig úgy állították be, hogy maga Röhm, a régi barát szervezett Hitler-ellenes puccsot. Amit ebből Cioran látott és tudott, tetszett neki. „Müncheni benyomások. Hitler a német köztudatban” című cikke a Hitler-varázs egyik „legszebb” dokumentuma. Mintha a Sátán diktálta volna megtévesztett – vagy őt megtévesztő? – áldozatának: „Nincs ma olyan politikus a földön, aki több rokonszenvet és nagyobb csodálatot ébresztene bennem, mint Hitler. Van valami ellenállhatatlan ennek az embernek a végzetében, aki számára az élet bármely ténye csak a nemzet sorsába való szimbolikus részvétel révén kap jelentést. Hiszen Hitler olyan ember, akinek nincs szüksége magánéletre. Élete a háború óta lemondás és áldozat.” A Röhm-puccs alatt még azok is aggódtak Hitler sorsa miatt, akik azt állították, hogy gyűlölik. De „magával sodorta őket az a misztika, mely Hitler egyéniségéből mítoszt csinált”. Hiszen „olyan pátosz és frenézis jellemzi beszédeit, melyet csak prófétai szellem érhet el.” Goebbels szubtilisabb, iróniája finomabb, rafinált értelmiségi gesztusai jellemzik, „de ő nem tud vulkánszerűen és fergetegesen kirobbanni, olyannyira, hogy elvegye az ember kritikái szellemét: Hitler érdeme abban rejlik, hogy elrabolta egy nemzet kritikái szellemét.” Az ember csak úgy tud valamit dinamizálni, csak olyan mértékben hozhat valamit forrásba, ha elveszi az emberektől a közte és köztük levő távolság szabadságát. Egy látomás termékenysége csak a csábítás képességében táruul fel. Íme: „ez minden látnok, diktátor és próféta drámai sorsa és felelőssége, míg mások teljesen felelőtlenül járnak azt az utat, amelyre léptek”. Hitlernél a csábítás képességét – energiát sugárzó és szomorúságot árasztó – fiziognómiája varázsa is biztosítja. „Hiszen tudni kell: Hitler szomorú ember. E szomorúság nagyon nagy komolyságból fakad. Ez jellemzi az egész német népet, mely kétségbeejtően szomorú, szemében a latin népek svihákok.”

Az Unter den Lindenen tanúja lehetett Cioran annak a fanatikus imádatnak, melyet a nép vezérével szemben tanúsított. Akiknek fenntartásaik vannak Hitlerrel szemben, „kulturálatlanság”-át – az eredeti szövegben is idézőjelben – róják fel. Cioran ellenvetése: „Mintha egy nemzet vezetéséhez csak arra volna szükség, hogy az ember minden beszédében Goethét idézze! A lényeg a lélek végtelen remegése, a történelmi önmegvalósítás abszolút kívánsága, az abszurdumig erős rajongás, a teljes önfeláldozásra való irracionális készség. El kell ismerünk, hogy a mai Európa diktatúráiban van valami ebből a szenvedélyből. Ahhoz, hogy erővé váljon valami, ilyen szenvedélyre van szükség, és ezért komolyan fel kell tennünk a kérdést, hogy a kis nemzetek képesek-e ugrásra diktatúra nélkül. // Ugyanakkor igaz, a diktatúrák a szellem válságát jelentik. Minden diktatúra úr a kultúra történeti haladásában. Ezt a nemzeti-szocialisták közül is sokan elismerik. A német kultúra fogyatékosága az egyetemesség hiá-

nya. A nemzetiszocializmussal eltűnt az egyetemesség illúziója.” Viszont az is igaz, a nemzeti-szocializmus egy év alatt többet csinált, mint a fasizmus tíz év alatt. „Lehet, hogy Mussolini tehetségesebb, mint Hitler; nem kell viszont elfejteni, hogy összehasonlíthatatlanul nagyobb nehézségekkel kellett megküzdenie és Németország végzete végtelenül bonyolultabb és drámaibb, mint Olaszországé. Németországban igazi társadalmi tragédia bontakozik ki: emberileg, a jelen körülmények között, nem lehet megbirkózni a munkanélküliséggel. Egy nemzetben a feszültséget csak fokozza az, hogy ha lehetetlen az egyébként megoldhatatlan problémák közvetlen és gyakorlati megoldása, továbbra is tartósan az »örök dinamika« léghőmérsékletében él, mint ezt von Papen marburgi beszédében jelezte, a katolikus ellenzék nevében a rendszer heves kritikáját nyújtva.”

Cioran elismerte, hogy igen erős a katolikus ellenzék. A pápa megtiltotta a Hitler-Jugendben való részvételt. A bajorok is, egy percet sem habozva, inkább a vallást választják. „Hitler viszont többet jelent a német nép számára, mint ki tudja milyen pápa, aki beleszól egy nép belügyeibe annak a kereszténységnek a nevében, amelyet triviálissá tett a politika, és katolicizmusnak neveznek. // Hitler tüzes szenvedélyt vitt a politikai harcokba és messianisztikus hévvel dinamizálta azon értékek területét, melyeket a demokratikus racionalizmus lapossá és triviálissá tett. Mindnyájunknak szükségünk van misztikára, mert mind meguntuk azt a sok igazságot, melyekből nem csapnak lángok.”

Kétségtelen, Hitler „igazságából” lángok csaptak. Felháborította Ciorant, ahogy az általános humanitárius eszmék alapijáról Németországot megítélték. Igaz, „a humanitarizmus több mint illúzió, de a pacifizmus intellektuális maszturbálás”. És „mit vesztett az emberiség, hogy néhány imbecillis életét kioltották?” Hiszen, „az ember iránti undorunk annyira legitim, hogy nem tud ránk hatni néhány nullitás halála.” Tehát: „Bűn megölni egy Richard Strausst, egy Furtwänglert vagy Klagest, de nem az, ha „szétzúzzák a létét” olyanoknak, akikben tombolt a hatalmi ösztön, és vezetőjük elárulta legjobb barátját, mint Röhm Hitlert. „Semmi sincs nagyobb hatással, mint egy nyomor-lázadás, és lelki drámaként: az anarchizmus.” De egy főnök lázadását leverni kötelesség. „Egy diktátornak nincs joga leverni az éhesek lázadását, de kötelessége szétverni a jóllakottakét.” Németországban annál is inkább, mert „a nemzetiszocializmusnak, ahhoz, hogy komoly mozgalom legyen, vérre volt szüksége. Annál jobb, hogy nem az ellenség, hanem a harcostársak vére folyt. Egy mozgalom ugyanis nem ölt nagyobb méreteket és nem válik komollyá csak áldozatok és visszavonhatatlan tettek által.” Cioran a demokráciának éppen a heroizmus hiányát róta fel. „A mozgalom viszont éppen az áldozatokkal szemben kényszerül komolyságra. A megsemmisített és megölt ellenfelek az embert drámára és végtelen komolyságra kényszerítik. Az orosz forradalom annyival alkotóbb jellegű volt, minél inkább dinamizmusra kényszerítették az áldozatok a bolsevikokat, olyanra, amely olyan intenzív lett, amilyen hideg volt az a mozdulatlanság, amelybe a halál az ellenfeleket és árulókat kimerevítette. Az embernek először az ellenfeleivel szemben vannak kötelességei, aztán a barátaival szemben.” Miután sikerült ilyen egzakt módon felmérni az áldozat jelenőségét, újabb tanácsok következnek, mintha már-már a *Mein Kampf*-ból jöttek volna: „Ha az ember meg van győződve arról, hogy mozgalmá vitális és termékeny a nemzet sorsa szempontjából, mások határtalan szabadság iránti igényére csak a jóvátehetetlen módszereivel lehet válaszolni. Egész életemben ismételnem fogom: nem minden ember érdemli meg, hogy szabad legyen. Szégyen az az előítélet, hogy mindenkinek szabadság jár. // A szabadságra áhítozó optimizmus nem áll ellen az emberi természet legkisebb és legjelentéktelenebb

revelációjának sem. Amikor megfigyeljük a mindennapi embert, aki minden értelem nélkül felemészti a kötelesség közepszerűségében, képtelen bármi vibrálásra, aljas módon kombinál magasabb terveket nemes vulgáris szándékokkal, ez az ember, aki nem tud meghalni semmiért, egy eszméért, egy obszesszióért, egy látomásért vagy egy abszurditásért, aki nem lehet senkinek sem az áldozata és elsősorban magáé nem, akkor keserű és mérgező undor fog el az ember miatt általában és külön-külön. [...] Semmit sem lehet jobban kárhozatni, mint azt, amikor az erkölcsködés minden egzisztenciát, azért mert egzisztencia, értéknek tételez. Ez a transzpozíció teljesen indokolatlan, hiszen az egzisztenciák többsége nem haladta meg immanens létfenntartásának törvényét, nem sikerült többnek lenni egyszerű lapos és anyagi evidenciánál. Embernek lenni, egyszerűen csak embernek lenni, nem jelent semmit.” Sőt azt tételezni, hogy embernek lenni „önmagában való érték! Ez általános hitványság. Hiszen az áldozathozataltól való félelmet leplezi. A közepszerű emberek, az egész emberiség boldogan konvertálja magát saját finalitásában, hogy abból, ami joggal jár a felsőbbrendű lényeknek, pajzsot vagy paravánt készítsen, saját belső semmije számára, azon teremtmények ürje számára, akik nem akarnak állattá visszaváltozni, de minden sem akarnak lenni. // És a mai Európára tekintve, azokra az epileptikus pillanatokra, amelyben egy kontinens vergődik, legalább nyissanak nekünk alkalmat, hogy megmérettessék ellenállásunk és erőnk, intsenek arra, hogy helyálljunk, ne essünk el, akkor is, ha mindent elveszítünk. A diktátoroknak pedig legyünk hálásak, hogy ha el is rabolták tőlünk szabadságainkat, nem tudták elrabolni azt a szabadságot, hogy szomorúak legyünk.”

Nagy szerelme a diktatúra lett: „politikai amor fati...” Még haza sem ment egészen, de már fürkészte a jövő esélyeit: „Ahhoz, hogy a román politikában ne válj nevetséges álmódzóvá, olyan politikai magatartásra van szükség, amely nem annyira elvi és elméleti álláspontból indul ki, valami rendszer perspektívájából, hanem inkább Románia oly sajátos, furcsa és semmi másra vissza nem vezethető jelenségéből. Hiszen Romániának nincs történelme és nem tud történelmet csinálni, ezért olyan életfeltételek közé kell helyezni, hogy önérvényesítést célzó erői ne lankadjanak és tespedjenek el. Mindazt, ami ezer éven keresztül bennünk ellankadt és eltespedt, napfényre kell hozni és néhány éven belül értékesíteni.” Nem kell az eszmék uralma. „Az eszmék terrorja kényszerzubbony.” Ezt mutatja a nemzetiszocializmus sok abnormitása, vagy a kommunizmus értehetetlen vallásellenessége. „Minden ember, akiben nem bújik meg a kétely az általa elfogadott rendszerrel szemben, megvetést érdemel. De ez a kétely csak diszkontinuitás legyen a fanatizmus vonalán. Az ember bolondként hihet valamiben, sőt, meg is halhat e hitéért, de ne utasítsa el azt a fényt, azt a furcsa tisztánlátást, amely még lényegesebb valós dolgokat fed fel, mint amiért életét feláldozhatná. Egy áldozat annál nagyobb, minél kevésbé bírja az ember végső beleegyezését. Amikor feláldozza magát az ember egy gondolatért, ne felejtse, hogy nem az a legnagyobb gondolat.” A ciorani kétely Németországban érlelődött. „Mindig kínosan hatott rám, amikor a német nacionalista fiatalok azt állították, hogy a nemzet abszolútum, a nacionalizmus pedig a történelem végcélja.” Márpedig: „Az ember csak egy adott pillanatban nacionalista, amikor nem nacionalistának lenni nemzet elleni bűn.” Ami pedig Romániát illeti, a kérdés az, hogy miként csinálhat történelmet? „Románia azt várja, hogy présbe helyezték, és ez elég.” Ha nem, akkor felülről jövő diktatúrának néz elébe. De ez, mivel nem számíthat kollektív érzelmi támogatásra, zsarnoksággá és terrorrá változna. A közvélemény sem akar fellépni a történelmi inercia ellen. Egyensúlyt, biztonságot és egyéb közepszerű eszményeket kíván – Cioran szerint. Holott:

„Románia lényeges problémája nemzeti és csak másodsorban társadalmi. Égető a nemzeti sors. Ha nekem valaki azt mondaná, hogy Románia 20 éven belül harmonikus egyensúlyi állapotba kerül a legméltányosabb belső renddel, azzal a feltétellel, hogy a történelemben való érvényesülés minden formájáról lemond, lemond arról, hogy történelmi márkája legyen és saját sorsa, elutasítanám e paradicsomi ajánlatot a történelmi sorshoz ragaszkodó nagy és kizárólagos büszkeségből. Egy ország ne keressen boldogságot, hanem nagyságot. Abban a pillanatban, amikor Románia elfogadná – és egy népszavazáson biztos elfogadná – a társadalmi boldogság kínálta megoldást a jóvátehetetlen névtelenség helyett, megölném magam a szegénytől, hogy román vagyok. [...] Romániának nincs joga a nyugalomhoz.” Színeváltozás kell. Csakhogy a nemzeti forradalom nem változtatja meg lényegesen a társadalmi struktúráját. A hitlerizmus sem forradalom, egyetemes is csak úgy lehet, ha megvalósítja imperialista céljait. „Az ember nem lehet hitlerista, mint idegen.” Viszont nem hallgatta el meggyőződését, hogy társadalmi forradalomra Romániában nem érett meg a pillanat, ugyanakkor az ország nem is áll ellen egy „nagy társadalmi forradalomnak. Nem azért, mert a társadalmi helyzet nem volna megfelelő, hanem nincsenek meg a lélektani elemei egy nagy társadalmi forradalomnak. // Az egyetlen dolog, amit tenni lehet, és amit kötelesek vagyunk megtenni, az Románia történelmi színeváltozása – egy ugrás révén tellurikus tudatunkból történelmi tudatba.”

1935–1936 a színeváltozás propagandájának éve Cioran számára. Amikor azonban a nacionalista frenézisét a végletekig fokozta, azzal némileg egy időben és azt követően elmélyült szkepticizmusa is: őt magát is meglepő vallásos válság kezdett erőt venni rajta. Jellemző, hogy az ortodox megújulás folyóiratában, a *Gândireaban*, 1935 tavaszán egymást követően jelent meg e két lelkiállapot – a frenézis és a szkepticizmus – egy-egy jellegzetes dokumetuma, egy-egy esszé: „Egy nacionalista vallomásaiból”, valamint „Bűn és színeváltozás”.

Mondhatott-e még valamit a nacionalista? Aligha, viszont ilyen biblikus nyelven sem szólt eddig. „Soha sem tudjuk Romániát történelmi nimbuszal övezni, ha valamennyien nem éljük át ádáz és fájdalmas szenvedéllyel a szomorú múltunkat kitöltő megaláztatásokat. Ha nem próbáljuk ki szubjektív módon a múlt katasztrófájába és tragédiájába való regressziót, akkor elvesztünk a nép majdani színeváltozása számára, mert elvesz maga a nép. Nem értem, hogy akadnak olyan emberek, akik nyugodtan alusznak, miután elgondolkoztak üldözött földalatti nép létén, a sötétség, borzalom és jobbagység évszázadain. Amikor látom Erdélyt, megjelenik előttem a néma fájdalmak, a zárt és elfojtott dráma, a történelem nélküli idő plasztikus alakzata. Ezer év történelemalatti monotoníája, ezer év alatt csak egy, egyetlen mozzanat ismétlődése! Hideg borzongással tölt el az üldöztetés változatlan látványa; hiszen megrémít az a dráma, amely egyetlen motívumból áll. A szabadságnak ugyanez a hiánya jellemző a többi tartományban is; csak a tájkép változatossága kelti a történelmi játék látványát. // A szomorúság pillanataiban élvezem ezek intenzitását fokozni, a nép messzeségei felé suhanva, és fájdalmaiba merülten önmagamot kínozni. Szeretem e nép századok során szórt átkait, és elborzaszt a belenyugvás, a nyögés és a sok siránkozás az árnyékban. // Nincsenek olyan pillanataik, amikor halljátok múltunkat, amikor mindaz, amit e nép átélt, aktuálissá válik bennetek, és zenévé finomul, monoton keletien elnyúló zenévé, a mi népi dallamaink melankolikus vonatottságává? Nem égetnek bennetek méregként az elszenvedett megaláztatások és forr bennetek a századokon keresztül felhalmozódott bosszúvágy? // Románia problémáiból nem értett meg semmit az, ki számára ez az ország nem fájdalmas obszesszió. A múlt világos és keserű látomását kell átélnie az utolsó következményekig, ahhoz, hogy a nagy küldetés ér-

telmével tisztában legyünk. Elveszett az, aki számára sorsunk újraélése nem életének keresztútja és nem alkalom a tragédiára. Nem nacionalista az, akit nem kínoz, egészen a hallucinálóságig a tény, hogy mi románok eddig nem csináltunk történelmet, hanem azt vártuk, hogy számunkra csinálják a történelmet, hogy létünk transzcendens zuhataga dinamizáljon bennünket; nem nacionalista az, akit nem gyötör az a fatális szorítás, amely Romániát a kis kultúrák körébe és fatalizmusába zárja, azon kultúrák közé, amelyeknek nincs bátorsága arra, hogy saját tengelyük körül forogjanak; nem nacionalista, aki nem szenved végtelenül amiatt, hogy Romániának nincs olyan történelmi hivatása mint amilyen a nagykulturáknak van, nem jellemzi kulturális és politikai imperializmus, a velejáró megalomániával és végtelen hatalomszomjival, mint a nagynemzeteket; miként nem nacionalista az, aki nem igeneli fanatikus történelmünk színéváltoztató ugrását.”

De mi is a színéváltozás? „Egy fanatikus Románia a színéváltozás Romániája. Románia fanatizálása Románia színéváltozása.”

A másik, a „Bűn és színéváltozás” című cikket – mint jeleztük – a kétely, pontosabban a tagadás sugallta. Feszés logikájával és következetlenségeivel együtt, egy dosztojevszkiji regényhős vallomása ez, és felidézi bennünk mindazt, amit Cioran Dosztojevszkij-élményeiről állított. A főkérdés nem is annyira a bűn és a színéváltozás, mint a cím sugallja, hanem a bűn és a bűnhődés „Nem lehet tudni, hogy az ember üdvözülni akar-e vagy sem, mert nem lehet tudni, hogy az üdvözülés utolsó pillanatában a színéváltozás vajon nem más, mint fennkölt zsákutca.” Aki elutasítja a színéváltozást, az titokban a tragédiát szereti – Cioran szerint. Az élet eredeti forrásaival – azaz életnyilvánulásainkkal – szembeni felelősség pedig azt jelenti, hogy „akkor gondolkodásunk létünket fenyegető veszély”. Elindulunk a bűn felé vezető úton, a szenvedésen keresztül, pontosabban ez az út maga a szenvedés. „De mi lesz azokkal, akik csak a szenvedés és a paradicsom között választhatnak? (Egyáltalán megengedhető más alternatíva?) És mi lesz azokkal, akik attól félve, hogy elvesztik a szenvedést a paradicsom elnyerésével, nem tudnak lemondani a szenvedésről? Mely világban kapnak helyet azok, akik magukat csak az ellentmondásban érzik erőseknek, akik csak a két penge között győzedelmeskednek? Nem az a legteljesebb egzisztencia, amelyben a rügyek rámosolyognak a hervadásra? Nagy egzisztenciában az ellentmondás a legmagasabb egység. Az emberben az Isteniség megnyilvánulása az ellentmondásokban való ellenállásban ragadható meg. Az isteniülés útjára lépünk valahányszor csak a dialektika bennünk már nem folyamat, valahányszor csak az antinómiák létünk ívében kerekednek ki, miként az égi szivárvány kapuja, és mi (akik végérvényesen aláhullottunk az időben) utunkon minden folyamatot csak fájdalomként élünk át. És a fájdalmat egyetlen terminus dialektikájaként éljük át. A fájdalom önmagát állítja, önmagát tagadja a fájdalomban és benne egyesül. Van valami monoton a szenvedés drámájában...” De ezt a monotóniát megtöri a bűn. // Az ember a fájdalomnak tisztító hatást tulajdonít. De miért bűnhődünk, ha nem követtünk el semmit? A bűnözőnek van mentsége a belső nyugtalanságra: a bűn, a hívőnek: az erkölcstelen cselekedet. De mi legyen azokkal, akik nem csináltak semmit? „Nem vétkeztünk senki és semmi ellen; de vétkeztünk minden ellen, az ultima ratio ellen. Ez a metafizikai bűn útja.” A halálfélelem a halállal szemben születik, a metafizikai bűn a léttel szemben. Ez a bűntudat a végtelen szenvedésből támadt, azért büntetés. Sőt, több: „a bűn a szenvedés önbüntetése”. Azért bűnhődünk, mert a fájdalom nem tisztított meg bennünket, nem tettük meg az ugrást: a színéváltozást, hanem tovább szenvedünk, és „főleg azért bűnhődünk, mert nem akartunk megtisztulni. Mert nem mondható, hogy

nem adatott olyan pillanat mindannyiunk életében, amikor az ember ne kapta volna meg a paradicsom kulcsát...” (Hogy ez mikor és miként adatott, arra nincs konkrét válasz, az esszé logikájából következően hitélmény.) A megvádolt tudat saját nyugtalanságának utolsó érveit fürkészi. De ezek és külső okok közé nem tehető egyenlőségjel, viszont gazdagítják a létproblémákat. „Hiszen a metafizikai bűn drámája abban rejlik, hogy eláruljuk az egzisztencia utolsó érveit.” Ez azt jelenti, hogy nem valamivel, hanem mindennel szemben vétkeztünk. Nyugtalanságunk okán azonban nem könnyít ez a felismerés. Az ok csak velünk együtt szüntethető meg. Akarva, nem akarva vétkeztünk az élet ellen. „Az élet azért adatott nekünk, hogy egzisztenciánk múljunk ki.” Az embereknek a második paradicsomot kell felépíteniük. De eddig csak könnyeikkel járultak ehhez hozzá.

Miben rejlik a metafizikai bűn jelentősége a lét eme folyamatában? „A metafizikai bűn el-távolodás az étellel szembeni legnagyobb felelősségtől. Ezért érzünk oly nagy felelősséget az étellel szemben. Vádlottak vagyunk, hogy végtelen fájdalomunkban összeesküdtünk a világ eredeti tisztasága ellen. (De vajon az élet nem szőtt összeesküvést ellenünk?)

Azon ember, aki szereti az életet és összeesküszik ellene, hasonló ahhoz a keresztényhez, aki megtagadta Istent. A teológiai bűn éppen olyan súlyos, mint a metafizikai. Van mégis egy különbség: Isten megbocsáthat, ha akar; az élet viszont, fáradt és vak a mi villámainktól, akkor fogad vissza, ha mi akarjuk. Ez a következőket jelenti: lemondás önnön isteniesülésének útjáról és önvesszejtés a vitális források névtelenségében (a paradicsomi naivság visszanyerése, amikor az ember nem ismerte a fájdalmat és fájdalom igenlésének szenvedélyét).” A megváltás tehát akarat kérdése.

A bűn kérdése felveti a legnagyobb bűn mibenlétének kérdését, a genocídiumét. „Emberré ölni és ölni az életet! Az első esetben a felebarátok ítélnék, a másodikban a sors válik ítéletté. Így él, mintha az utolsó érv ítélné el (természet, élet, lét, Isten stb.) Lehet, csak akkor kezd meg tudni, hogy mi az élet és csak akkor érti meg a filozófia számára elérhetetlen dolgait; akkor veti meg a természet törvényeit, akkor szomorú másképpen, akkor szereti az abszurdot...”

Sötétségen keresztül vezet az út, de a közben felsejlik valami fény. „Senki a fájdalom és a bűn, az örület és a halál útjain nem téveszti szem elől a végső fénynek a vonzó varázsát.” De, aki átélte az élet démoni dialektikáját, nem fogadhatja el a végső boldogságot, ha még élnie kell. „A színéváltozás a dialektika veresége, bármely folyamat transzcendentálása. Szentnek lenni állandó színéváltozás, hiszen a szentség a dialektika állandó meghaladása. Egy szentnek nincs története, egyenesen száll az égbe.”

Kit vonz ez a lehetőség? „Aki elfogadta az élet nagy terheit, jobban szereti a tragédiát, mint a színéváltozást. A fennkölt pillanatok monotóniájától való félelem nagyobb, mint a vereségtől való. Mi lehet ennek a színéváltozásnak, mint saját tragédiájának, fennkölt gyávaságainak a felejtése? Sok öröm rejlik a nyugtalanságban és sok gyönyör a szenvedésben, akkor, amikor az ember minden megváltástól úgy fél, mint időelőtti megváltástól. Mintha a színéváltozás sikere esetén attól félnénk, hogy önmagunkat veszítettük el. Mindeddig hányszor ne tudott volna üdvözülni az ember, ha akart volna! De látszik, a szenvedés olyan világokat fedez fel, amelyek elnyomhatják a paradicsom emlékeit és nosztalgiáját...”

Jellemző Cioranra, hogy színéváltozás kultuszával ellentmondott Mircea Eliade kultúra kultuszának. Eszerint Romániának nem lehet politikai jövője, csak kulturális. „A kultúra az egyetlen érvényesülési eszköz a mai világ és a holnap történelem előtt”. Panait Istratit is

magasztalta, mert nem csatlakozott egyetlen politikai mítoszhoz sem, ugyanakkor nem tagadta, „csak a mítoszok hathatnak a tudatra és csak általuk lehet győzni”.

A színeváltozás mítosz, de mítoszt kérdőjelezett meg az, amit Cioran a paradicsom nosztalgijáról írt. Éppen azt a mítoszt, amelyet a *Gândirea* szerkesztője, Nichifor Crainic állított szembe a freudizmussal, a paradicsom nosztalgijának mítoszával. De nem lett volna Cioran az, aki volt, ha nem teszi.

Ahogy közeledett a hazautazás időpontja, úgy lettek egyre komorabbak a ciorani vallomások. Kedvenc városából, Drezdából – 1935. június 22-én – már így írt női levelezőpartnerének, Ecaterina Săndulescunak: „Néhány napon belül otthon leszek a magánytól és zenétől elidegenedett lélekkel, remélve, hogy más tájon a dolgok közelebb kerülnek hozzám, ha nem én őhozzájuk. Két évig hiába próbáltam gyökeret eresztetni a világban, én: »világ a világban«, metafizikai *hors la loi*.” Metafizikai törvényenkívüli. Július 10-én pedig keserűen jelezte Nagyszebenből: „Hazatértem kábán és félenken, megmagyarázhatatlan félelemmel attól, hogy bármit is csináljak, kerülve az embereket és nem értve a társadalmat. Mintha ki tudja honnan jöttem volna, emberekre nem emlékezve, mintha szándékosan elfelejtettem volna a sok zenét és magányt, egész múltamat, amelyre büszke vagyok, és nem szégyellem. Igyekszem magam feltalálni, de csak az emlékek helyét sikerül. És a furcsa kérdésekre gondolok: vajon itt kezdődtek a vereségek és győzelmek, itt voltam annyiszor boldogtalan, itt vártam vigaszra? Vannak az életben olyan törések, amelyek jelentőségét nem tudjuk felmérni. Némi meghatározhatatlan csodálkozás tart hatalmában, nem tudom, hogy én csodálkozom a dolgokon, vagy azok rajtam. Máskor valami úrrá leszek rajtam, elfog valami szomorúság; most köszönöm magamnak, hogy nem értem. Nem vagyok biztos a tagadásaimban. Múltbeli tapasztalataim után egy fatális stigmával maradtam: valami kiábrándultság kíséri legszembetűnőbb elánjaimat. Mindazok, akiket halálfélelem és a halál gondolata gyötört, ha le is győzték azokat, egész életükben keserű távolság választotta el őket el mindattól, amit szerettek.” És ezt még az a „furcsa dolog” is fokozta, hogy: „az az érzésem, halott voltam. Nem félek a haláltól, mint jövőbeni jelenségtől, úgy félek a haláltól, mint a múltamtól. Az utóbbi évek örökkévalóságnak tűnnek, amikor a sötétben hevertem, mint az életnek szükségszerű szakaszában. Ha a filozófusok a halálra készülnek, én úgy érzem, eltávolodom a haláltól (és a filozófiától). Amikor pedig meghalok, nem értem a halált. Úgy tűnik, sokat éltem és nagyon zavarodottnak érzem magam oly sok hajnal előérzetében!” Közben: „Annyira elidegenedtem magamtól, hogyha még egy évet maradtam volna, senkit sem ismernék fel, és senki sem ismerne fel. Hónapokon keresztül csak az ágyban hevertem, egy-egy gondolat abszurd következtetéseit kísérve, és csak költőket és szenteket olvastam. Egész oldalakat kellene írnom a magányos parkokban tett sétáimról, akarva-akaratlan felelevenítve oly sok romantikus tapasztalatot, legyenek azok elavultak vagy külsődlegesek, mindezt a lélek dimenzióinak és az elmélkedések intenzitásának megfelelően. Szeretem a költői városokat, amelyeknek nincs szükségük az éjszakára, hogy érdekesek legyenek, és titkokra sem, hogy hasson a varázsuk. És, miként a csúnya városokban nem szeret az ember, mert megbénítja a környezetet, a gyönyörű városokban a környezet helyettesíti a szerelmet. Párizsban vagy Drezdában bármilyen nő nagyon kevés, a komor Berlinben nagyon sok. Úgy lett Erosz az én istenem. Kevés lényel fogok találkozni e világon. A dolgokról nem is szólva. Egész életem csak elválás lesz, elválás a haláltól is!”

Bukarestben még rosszabbul érezte magát. Igaz – mint 1935. augusztus 21-én írta Eca-terina Săndulescunak – „néhány napon belül végeztem a politikai megalomániával, amelytől az sem tudott megváltani, hogy naponta Buddhát olvastam.” És „valami obskúrus és folyto-nos félelem uralja életemet, olyan félelem, amely megszabadít a történelemtől és az örökké-valóságtól, de amely rögzít engem a saját centrumomban. Mindaz, amit jobban megértettem, mint mások, ennek a félelemnek köszönhetem, amelyet elismeréssel átkozok. A héberek (evreii) félelem nélkül egyszerű zsidók (jidanii) lennének.” A kétértelműség szelíd paroxiz-musát a zene biztosította: „Nagyon komolyan foglalkozom a zenével. Minden egyéb foglalato-ság túl emberi, nincs semmi köze ahhoz, ami itt történik. Komolyan kételkedem abban, hogy a zene emberi alkotás. Lehet, nem létezett sem Bach, sem Beethoven, sem Wagner... Olykor azt hiszem, létezik Isten. Ekkor látom, mennyire felesleges vagyok, vagy ha akarod, mennyire feleslegesek vagyunk.”

Közben – 1935–36 folyamán – Cioran több könyvet is írt, az egyik „Románia színeválto-zása”, a másik „Az ámítások könyve”. Az „Egy nacionalista vallomásaiból” című cikk a színe-változásról szóló könyv fejezete lett, a „Bűn és színeváltozás” „Az ámítások könyvé”-be épült be. Bukarestben (újra?) érintkezésbe került a Vasgárdával és 1935 végén és 1936 elején le-töltötte néhány hónapos katonai szolgálatát, majd megint megfordult Bukarestben, az 1936–37-es tanévet középiskolai tanárként Brassóban töltötte. Ezekben a könyvekben még éleseb-ben rajzolódik ki a fasiszta remény és reménytelenség dialektikája. Annál is inkább, mert az írásba menekült a tanítás elől. Ez nem nagyon ment. A diákokat sokkírozta paradoxonszerű kijelentéseivel, a kollegáival sem jött ki jól, és magával sem kínzó álmatlansága miatt. „Való-ban – emlékezett túl a hetvenedik életévén – örült voltam. Vonzott a szélsőség, bármihez csatlakoztam volna, ami szélsőséges, még egy morbid vallásos szektához is.” Meg is tette – a maga módján.

*

Cioran valamennyi román írását példamutató szerkesztésben a Román Akadémia kiadta, igaz, egyelőre csak néhány példány van forgalomban, mert megindult per a közlési jogokért. Emil Cioran: *Opere. I–II*. Szerk. Marin Diaconu. București, 2012. „A kétségbeesés csúcsein” nyugati kiadásai: Cioran: *Sur les cimes du désespoir*. Ford. André Vornic. Paris, 1990.; E. M. Cioran: *On the Heights of Despair*. Ford. Ilinca Zarifopol-Johnston. Chicago, 1992. Cioran inter-jú: *Convorbiri cu Cioran*. București, 1993.; Cioran: *Entretiens*. Paris, 1995.; Emil Cioran, Hans-Jürgen Heinrichs: «Scrisul o terapie reală». *Lettre internationale*, 1998. 27. sz. Francia művei-nek legújabb összkiadása: Cioran: *Œuvres*. Szerk. Nicolas Cavaillès, Aurélien Demars. Paris, 2011. A jelen dolgozathoz használt monográfiák: Fernando Savater: *Eseu despre Cioran*. București, 1998.; Patric Bollon: *Cioran l'hérétique*, Paris, 1997.; Bernd Mattheus: *Cioran: Porträt eines radikalen Skeptikers*. Berlin, 2007.; Ilinca Zarifopol-Johnston: *Searching for Cioran*. Szerk. Kenneth R. Johnston. Bloomington, 2009.; Valentin Protopopescu: *Cioran în oglindă*. București, 2003.; Marta Petreu: *Cioran sau un trecut deochiat*. Iași, 2011.